

НЕОДНАКОВЕ ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ НОРМИ МАТЕРІАЛЬНОГО ПРАВА ЩОДО ВИПЛАТИ ЧАСТКИ (ВКЛАДУ) УЧАСНИКУ КОЛЕКТИВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Саракун І. Б.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

відділу проблем приватного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті проведено науковий аналіз судових рішень щодо правильності застосування судами норми матеріального права в подібних правовідносинах, що передбачають виплату частки майна колективного підприємства, у зв'язку із різними підставами припинення трудової участі у ньому.

Ключові слова: частка, вклад, колективне підприємство, вартість майна колективного підприємства, трудова участь.

На сьогодні в Україні продовжує функціонувати низка колективних підприємств (далі – КП), основою діяльності яких є трудова участь його членів. Стаття 2 Закону «Про підприємства в Україні» [1] визначала, що колективне підприємство – це підприємство, засноване на власності трудового колективу підприємства, кооперативу, іншого статутного товариства, громадської та релігійної організації. Закон України «Про власність» [2] фактично визнавав саме колективне підприємство суб'єктом права власності, а Закон України «Про підприємства» визначав ним трудовий колектив. Таке підприємство створювалося шляхом перетворення орендного або державного підприємства в колективне.

Після втрати чинності цими законами та відсутності регулювання правовідносин у сфері діяльності колективних підприємств діє Конституція України [3] та Цивільний кодекс України [4], що визначено ст. 4 та ч. 3 ст. 5 цього Кодексу, а також статут підприємства в тій частині, де він не суперечить вимогам чинного законодавства.

Поряд із цим навіть в сучасних умовах розвитку вітчизняного законодавства не втрачають своєї актуальності практичні питання, пов'язані з діяльністю цих підприємств та їх майновою базою. Одним із таких є відносини щодо виплати вкладу члену цього підприємства у зв'язку з припиненням його трудової участі.

Як за часів дії законодавства, що втратило чинність, так і сьогодні не припиняються дискусії навколо неоднозначного тлумачення Законом України «Про власність» визначення розміру вкладу члена трудового колективу. Пунктом 2 ст. 23 цього Закону передбачається, що розмір вкладу працівника в майні КП визначається залежно від його трудової участі в діяльності державного або орендного підприємства, а також участі у збільшенні майна колективного підприємства після його створення, а на цей вклад нараховуються і виплачуються проценти в розмірі, що визначається трудовим колективом, виходячи з результатів господарської діяльності підприємства, і працівник, який припинив трудові відносини з підприємством, а також спадкоємці померлого працівника мають право на отримання вартості вкладу.

При цьому законодавець не врегулював питання щодо того, як повинен визначатися вклад: у вигляді ідеальної величини (частки або відсотка) чи у вигляді певної грошової суми. Провідний фахівець у галузі організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права І. М. Кучеренко, досліджуючи діяльність таких підприємств, зробила висновок про те, що з аналізу ст. 23 Закону України «Про власність» випливає, що розмір вкладу члена КП визначається у грошовому еквіваленті і не може виражатися у процентах до загальної власності майна підприємства, оскільки у випадку прийняття на роботу нових

працівників вони будуть позбавлені права на вклад, бо всі 100 % вкладів будуть розподілені між працівниками підприємства, які працювали на час створення КП, і це буде порушенням вимог ст. 23 Закону [5, с. 208].

Аналізуючи судову практику зі вказаних питань, доходимо висновку про неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції норми матеріального права у подібних правовідносинах і в умовах дії чинного цивільного законодавства.

Так, згідно з дослідженими матеріалами судових рішень щодо різних підстав припинення трудової участі в колективному підприємстві та стягнення вартості частки (вкладу) майна колективного підприємства встановлено, що суди не завжди розуміють, що саме є тим грошовим еквівалентом, який підлягає виплаті члену КП: 1) у справі за позовом М.О.В. до Вінницького колективного підприємства (далі – КП) громадського харчування – це стягнення *вартості вкладу* в майні підприємства, що належить йому в результаті прийняття спадщини від батька, який був учасником цього КП [6; 7; 8]; 2) у справі за позовом Б.М.П. до Вінницького спеціалізованого колективного підприємства 549 (далі – ВСКП) – це *стягнення вартості частки*, яку він набув у результаті укладання договорів про відступлення права вимоги з іншими засновниками, яких було виключено з цього товариства [9; 10].

Суди при врегулюванні спірних відносин застосовують ч. 3 ст. 358 і ст. 1218 ЦК України і зазначають, що при виході з членів КП повинна виплачуватися вартість частини майна, пропорційна його частці в статутному фонді, з врахуванням вартості майна підприємства на час розгляду справи.

Зауважимо також, що в законодавчих актах, які втратили чинність, йдеться про необхідність виплати *вартості вкладу*. Водночас на момент чинності даних нормативно-правових актів у законодавстві не передбачалося належного розмежування понять «вклад» і «частка», що й викликало застосування судами у подібних правовідносинах різної термінології. У сучасному розумінні під *вкладом* мають на увазі матеріальні і нематеріальні активи, що вносяться для формування статутного фонду підприємств; а *частка* у майні – це вартість частини майна, пропорційна його частці в статутному фонді, яка відображає окрім зазначеного ще й відповідні нарахування як одержаного підприємством прибутку від його діяльності, певних відсотків, що перераховуються на особовий рахунок відповідного члена КП.

Так, із наведених положень законодавства у першому з них згадується про те, що «...працівник та спадкоємці померлого працівника мають право на отримання вартості вкладу», хоча *мається на увазі виплата частки*, оскільки тут же вказується, що «розмір вкладу працівника визначається залежно від його трудової участі ... у збільшенні майна колективного підприємства після його створення, а

на цей вклад нараховуються і виплачуються проценти в розмірі, що визначається трудовим колективом, виходячи з результатів господарської діяльності підприємства».

В останньому випадку рішенням апеляційного суду Вінницької області від 03.07.09 р. позовні вимоги задоволено та стягнуто на користь Б.М.П. вартість вкладу (із матеріалів справи цілком зрозуміло, що це вартість частки – див. далі за текстом) в майні колективного підприємства в сумі 359256 грн. 25 коп. та всі пов'язані з розглядом справи судові витрати. При цьому в касаційній скарзі ВСКП ставило питання про скасування зазначеного рішення апеляційного суду, посилячись на неправильне застосування судом норм матеріального та порушення норм процесуального права, залишення в силі рішення суду першої інстанції. Однак Верховний Суд України (далі – ВСУ) визнав законним та обґрунтованим рішенням апеляційного суду Вінницької області про стягнення на користь Б.М.П. вартості вкладу в майні колективного підприємства та відмовив ВСКП у задоволенні касаційної скарги через відсутність порушень матеріального та процесуального права судами попередніх інстанцій у цій справі.

Необхідність виплати саме *часток* була передбачена Статутом цього підприємства.

Щодо першого випадку позивач подав заяву про перегляд ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 серпня 2011 року у справі №6-2480.

Підставами позову М.О.В. стало те, що 25 листопада 1993 р. загальними зборами трудового колективу Вінницького обласного комерційного виробничо-торговельного підприємства громадського харчування було прийнято рішення про подання заяви на приватизацію цілісного майнового комплексу підприємства, створення товариства покупців, укладення угоди про спільну діяльність, обрання виконавчого органу товариства покупців. Наказом від 26.11.1993 р. № 40-ТП Фонду державного майна Вінницької області було зареєстровано товариство покупців, що підтверджується свідоцтвом про державну реєстрацію покупців № 004. Списком учасників товариства покупців членів трудового колективу на придбання об'єкта приватизації визначено персональний склад товариства покупців із зазначенням розміру часток у майбутньому об'єкті приватизації. Батько позивача входив до складу товариства покупців «Харчування» із часткою в майні підприємства у розмірі 1, 7 %.

Згідно з виданим свідоцтвом про право власності від 25.07.04 року цілісний майновий комплекс Вінницького обласного комерційного виробничо-торговельного підприємства є власником будівель, вказаних у свідоцтві.

5 травня 1996 року батько позивача звільнився з роботи у Вінницькому обласному колективному підприємстві громадського харчування. Однак Положення про розподіл колективної власності серед членів трудового колективу підприємства, в якому згідно зі статутом має бути визначено квартальний приріст колективної власності, – не було розроблено та запроваджено, про що свідчать рішення попередніх інстанцій.

Відповідно до п. 6.3 статуту в редакції на день звільнення М.В.П. – батька позивача, працівник, який виявить бажання вийти зі складу колективного підприємства за власним бажанням, одержить грошову компенсацію своєї *доли*, яка є на його особистому рахунку (вживане поняття «доля» є тотожним поняттю «частка»).

Батько позивача після звільнення не звертався до відповідача за отриманням належної йому частки. Згідно з діючим на той час Законом «Про підприємства в Україні» його звільнення тягне за собою припинення членства у колективному підприємстві. Проте це не припиняє його майнового права на отримання вартості частки.

16 серпня 2004 р. М.В.П. помер, а його єдиним спадкоємцем став син – М.О.В.

Висновки відповідних експертиз встановили, що ринкова вартість транспортних засобів, які були зареєстровані за відповідачем на час виходу М.В.П. зі складу підприємства, в цінах на час проведення дослідження (15.06.2010 р.), складає 234 883, 99 грн. При проведенні експертизи бралася до уваги лише ринкова вартість об'єктів нерухомого майна, які були зареєстровані за Вінницьким обласним КП громадського харчування станом на момент виходу учасника – 05.05.1996 р. в цінах на час проведення дослідження. Інакше кажучи, ця сума є виразом дійсної вартості лише вкладу, і *не* відображає вартості нарахованого на момент виходу прибутку.

Водночас експертною установою визначено, що *частка*, яка належала померлому М.В.П., який був членом Вінницького обласного КП громадського харчування, у розмірі 1, 7 % у грошовому виразі відповідно складає 271 692, 89 грн. І саме її *на момент виходу* згідно з положенням Статуту колективне підприємство *зобов'язане було виплатити при припиненні членства* (трудова участь) його батька.

По даній справі суди враховують положення нового ЦК України і вважають, що з положень ст. 356 випливає, що майно у колективному підприємстві належить *на праві спільної часткової власності його членам*. Згідно з ч. 3 ст. 358 ЦК України кожен із співвласників має право на надання йому у володіння та користування тієї частки спільного майна в натурі, яка відповідає його частці у праві спільної часткової власності. У разі неможливості цього він має право вимагати від інших співвласників, які володіють і користуються спільним майном, відповідної матеріальної компенсації. Відповідно до вказаних норм ЦК України та встановлених обставин при виході особи з членів КП йому повинна виплачуватися вартість частини майна, пропорційна його частці в статутному фонді, з урахуванням вартості майна підприємства на час розгляду справи.

Проаналізувавши неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції норм матеріального права у подібних правовідносинах, вважаємо, що в обох випадках необхідно застосовувати норму матеріального права щодо виплати належної частки.

На нашу думку, не слід однозначно стверджувати про регулювання діяльності колективного підприємства ЦК України і беззастережно вважати, що вона підпадає під дію положень про спільну часткову власність. Її не слід вважати такою в чистому вигляді, оскільки визначальною специфікою діяльності колективних підприємств була саме їх трудова участь. У зв'язку з такою участю члену КП нараховувалися і виплачувалися проценти в розмірі, що визначався трудовим колективом, виходячи з результатів господарської діяльності підприємства. Із припиненням участі припинялося й нарахування зазначених відсотків. Тому суд правильно пов'язав момент виходу учасника із вартістю належної йому на цей момент частки.

Коментуючи існування на сьогодні колективних підприємств, важко не вдатись до критичного ставлення до їх функціонування в умовах відсутності адекватного правового регулювання. Адже потреба їх реорганізації з вказівкою законодавця на необхідність такої у відповідному Законі є очевидною. Інша справа, що це вигідно їх членам (засновникам), оскільки такий вид підприємства передбачає у зв'язку з цим можливість різноманітних зловживань та (в конкретному випадку) підміну понять. Зокрема, члену, який вибув, вигідніше виплачувати вартість вкладу, яка передбачає значно меншу кількість виплат порівняно із часткою. Тож з огляду на достатньо значну майнову базу, що продовжує залишатися у власності КП, зазначені питання потребують свого законодавчого закріплення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про підприємства в Україні» – втратив чинність 01.01.2004 р.
2. Закон України «Про власність» – втратив чинність 27.04.2007 р.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року.

In the article the scientific analysis of court decisions is conducted in relation to the rightness of application of norm of material right courts in similar legal relationships which foresee payment of part of property of collective enterprise, in connection with the different grounds of stopping of the labour participating in him.

В статтє проведен научный анализ судебных решений относительно правильности применения судами нормы материального права в подобных правоотношениях, предусматривающих выплату части имущества коллективного предприятия, в связи с разными основаниями прекращения трудового участия в нем.

ВИМОГИ, ЩО РОЗГЛЯДАЮТЬСЯ В НАКАЗНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА КРАЇН СНД

Короленко В. М.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу юрисдикційних форм правового захисту суб'єктів приватного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті досліджуються вимоги, за якими може видаватись судовий наказ у цивільному судочинстві України та країн СНД.

Ключові слова: наказне провадження, судовий наказ.

Згідно зі ст. 1 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Статтею 157 ЦПК України передбачено, що суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, а справи про поновлення на роботі, про стягнення аліментів – одного місяця. Як бачимо, законодавець розмежує розумні строки та граничні строки розгляду справи, встановлені законом. При цьому у доктрині цивільного процесуального права своєчасний розгляд та розгляд у визначений законом строк традиційно розуміються як тотожні поняття.

Необхідність розгляду справ у розумні строки передбачено не лише чинним ЦПК України, а й міжнародним правом. Зокрема, ч. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [1].

Однак саме своєчасний розгляд цивільних справ часто залишається поки лише бажаним. Як свідчать

4. *Цивільний кодекс* України № 435-IV від 16 січня 2003 року.

5. *Кучеренко І. М.* Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.

6. *Ухвала* Апеляційного суду Вінницької області від 09.06.2011р. № 22ц-1124/2011 р. за позовом М.О.В. / Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень // www.reyestr.court.gov.ua.

7. *Ухвала* Верховного Суду України від 12.10.2011 р. у справі за позовом М.О.В.

8. *Заява про перегляд* Ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.08.2011 року № 6-2480 за позовом М.О.В. / Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень // www.reyestr.court.gov.ua.

9. *Рішення* апеляційного суду Вінницької області від 3 липня 2011 року у справі № 22-1375/2009 за позовом Б.М.П. / Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень // www.reyestr.court.gov.ua.

10. *Ухвала* Верховного Суду України від 21 вересня 2009 року на рішення за позовом Б.М.П.

статистичні дані Державної судової адміністрації України, вищих спеціалізованих судів, оперативність розгляду цивільних справ у 2010 р. порівняно з 2009 р. хоч дещо покращилась, але залишає бажати кращого. Так, кількість розглянутих місцевими загальними судами справ і заяв у порядку цивільного судочинства понад встановлені положеннями ст. 157 ЦПК України строки у 2010 р. становила 232,37 тис., або 9,14 % загальної кількості. При цьому, якщо справ позовного провадження було розглянуто 87,5 %, то наказного провадження – 96,96 %. Тобто розгляд судами заяв про видачу судового наказу є дещо ефективнішим з точки зору дотримання встановлених строків, ніж вирішення спорів у позовному провадженні. Однак справи наказного провадження становили лише 16,59 % усіх справ, що розглядалися у порядку цивільного судочинства. Скасовано ж було лише близько 4,5% судових наказів [2].

З огляду на високу ефективність наказного провадження, з метою з'ясування можливостей розширення кола вимог, з якими може видаватись судовий наказ, потребує дослідження правове регулювання наказного провадження в Україні, досвід сусідніх країн щодо запровад-